

Ιωάννη Β. Κογκούλη
Καθηγήτῆ - Κοσμητορα Θεολογικῆς Σχολῆς
Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Η ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

Το πολύπλευρο ενδιαφέρον για την αγωγή και την εκπαίδευση των παιδιών και των εφήβων προκειμένου, τις περισσότερες φορές, να εξυπηρετηθούν σκοποί και ιδεολογικοί προσανατολισμοί διαφόρων κοινωνικών, πολιτικών ομάδων και άλλων κατευδύνσεων συνετέλεσε ώστε το αυτονόητο της Ορθόδοξης χριστιανικής αγωγής να αμφισβητείται με ποικίλους τρόπους. Έτσι γίνεται επιτακτική η ανάγκη διερευνήσεως των σύγχρονων προσανατολισμών της εκπαίδευσης στο ελληνικό σχολείο, προκειμένου να αναδειχθεί η θέση και η σημασία της, όπως αυτή μπορεί να υλοποιηθεί σ' αυτόν τον χώρο μέσα από το μάθημα των Θρησκευτικών.

Αρχικά, πρέπει να αναφερθεί πως παιδεία, αγωγή και εκπαίδευση κινούνται γύρω από τους αξιολογικούς άξονες των σκοπών, των δραστηριοτήτων και της αξιολόγησης, με βάση πάντοτε συγκεκριμένη κοσμοθεωρία. Η συγκεκριμένη πάντοτε κοσμοθεωρία συμβάλλει στην από μέρους του υποκειμένου της αγωγής οικείωση του κόσμου και στη μύησή του σε ορισμένη πολιτιστική ταυτότητα. Τα εν λόγω στοιχεία διαμορφώνονται από τη συγκεκριμένη κοινωνία, τον μαθητή ως υποκείμενο της αγωγής και της εκπαίδευσης, καθώς και τα περιεχόμενα μάθησης¹.

1. Πρβλ. Ι. Κογκούλη, *Εισαγωγή στη Παιδαγωγική*, Θεσσαλονίκη ⁵2005, σ. 268 κ.ε.

Όλα τα παραπάνω δηλώνουν πως οι γνώσεις που προσφέρουμε στη νέα γενιά είναι ή πρέπει να είναι ανάλογες μιας δυναμικής κοινωνίας, να μην είναι μονομερείς και να δίδουν στον μαθητή δυνατότητες για τη σύμμετρη ανάπτυξή του, αποφεύγοντας την ασύμμετρη και δυσανάλογη ανάπτυξη του εσωτερικού του κόσμου. Με βάση το τελευταίο, το σχολείο δεν επιτρέπεται να είναι υποταγμένο στην προετοιμασία των μαθητών για εύρεση εργασίας, αλλά να καλλιεργεί το ενδιαφέρον των μαθητών για τους εαυτούς τους, για τους άλλους καθώς και για στάσεις ζωής. Στο σημείο αυτό είναι ανάγκη να σημειωθεί πως παιδεία, αγωγή και εκπαίδευση που δε λαμβάνουν υπόψη το σύνολο του δυναμισμού του ανθρώπου και που παραμελούν την καλλιέργεια ενός από τα τρία στοιχεία που συνδέτουν τον εσωτερικό κόσμο του, που είναι η σκέψη, το συναίσθημα και η βούληση, οδηγούν στην ασύμμετρη και δυσανάλογη ανάπτυξη του ψυχικού του κόσμου και, κατά συνέπεια, στην παραμόρφωση και αλλοτρίωσή του. Έτσι, κατά την παιδευτική διαδικασία και μάλιστα αυτή που πραγματοποιείται στο χώρο του σχολείου:

- Η απουσία καλλιέργειας της λογικής σκέψης καταλήγει στον επιστημονισμό.
- Η αδιαφορία καλλιέργειας του συναίσθηματος οδηγεί στη δεισιδαιμονία.
- Η παραμέληση της καλλιέργειας της βούλησης αναπτύσσει την ιδεολογία και αποτελεί πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη του πειδαναγκασμού και της πνευματικής ύπνωσης².

Όλα τα παραπάνω φανερώνουν πως η εκπαίδευση στο χώρο του σχολείου είναι ανάγκη να στραφεί προς τη σφαιρική ανάπτυξη των παιδιών, ώστε αυτά να νιώθουν αλληλέγγυα κατανοώντας τον εαυτό τους, τους άλλους και τον πολιτισμό στον οποίο ανήκουν. Μια τέτοιου είδους εκπαίδευση καλείται να αλληλοπεριχωρεί το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον για να ανταποκρίνεται τελειότερα στις επιταγές της κοινωνικής ζωής. Σήμερα φαίνεται να γίνεται λόγος για παγκόσμια διάσταση στο χώρο της εκπαίδευσης³ και για

2. Βλ. Ι. Κογκούλη, *Η σχολική τάξη ως κοινωνική ομάδα και η συνεργατική διδασκαλία και μάθηση*, Θεσσαλονίκη 2004, σσ. 19-20.

3. Βλ. Γ. Χατζηγεωργίου, *Πρόταση για ένα Σύγχρονο Αναλυτικό Πρόγραμ-*

Οικουμενική Παιδεία. Η παιδεία⁴, ως συστηματική παροχή γνώσεων που στοχεύουν στην πνευματική άνοδο του ανθρώπου και ως αποτέλεσμα της διαδικασίας της μάθησης, δε σχετίζεται μονομερώς με τη γνωσιολογική κατάρτιση, αλλά με την εμπειρική διαδικασία, η οποία συνδέεται με την πνευματική και ηθική καλλιέργεια του νέου ανθρώπου. Ως προς την Οικουμενική Παιδεία φαίνεται να γίνεται δεκτό πως αυτή ασχολείται με προβλήματα που ξεπερνούν τα εθνικά σύνορα, όπως επίσης με την κατανόηση και την εκτίμηση των ανθρώπων γενικά, ανεξάρτητα από το χρώμα, τη φυλή, τη γλώσσα, τη θρησκεία, τον πολιτισμό⁵. Αυτό σημαίνει πως σκοπός της παιδείας είναι η καλλιέργεια του Οικουμενικού ανθρώπου και πως αυτόν το σκοπό καλείται να πραγματώσει το σχολείο.

Ποια είναι η δική μας σχολική πραγματικότητα; Βασική μας θέση είναι πως το σχολείο οφείλει:

► Να εδραιώνει τις παιδαγωγικές, εκπαιδευτικές και διδακτικές ενέργειές του στην παιδαγωγική θέση πως ο σκοπός της αγωγής βρίσκεται σε άμεση σχέση με τις φιλοσοφικές, κοινωνικές, εθνικές, θρησκευτικές, πολιτιστικές και γενικότερα πολιτισμικές ιδιαιτερότητες και επιδιώξεις κάθε λαού⁶.

μα - Μια ολιστική - οικολογική προοπτική, Αθήνα 2003, σ. 58 κ.ε.

4. Ο Πλάτων δίνει τον ακόλουθο ορισμό για την παιδεία: *Παιδείαν δη λέγω την παραγινομένην πρώτον παισίν αρετήν*. (Πλάτ. Πρωτ. 343 Α'. Ο άγιος Μέγας Βασίλειος σημειώνει: «Εστι δε η παιδεία αγωγή τις ωφέλιμος τη ψυχή, επιπότως πολλάκις των από κακίας κηλίδων αυτήν καθαίρουσα...» Εις την αρχήν των Παροιμιών, PG., 31,396. Ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος γράφει: «Παιδεία μετάληψις αγιότητός εστι», Εις Εβρ. Ομιλ. ΚΘ, RG., 63,205.

5. Πρβλ. ό. π. σ. 63.

6. Βλ. Ι. Κογκούλη, Εισαγωγή..., σ. 269. Ο Π. Ξωχέλης, μεταξύ των άλλων, σημειώνει: «κάθε κοινωνική ομάδα ή λαός, ανάλογα με την ιστορία και την πολιτιστική του παράδοση, τις επικρατούσες κοινωνικοπολιτιστικές συνθήκες και τους ισχύοντες κοσμοθεωρητικούς ή θρησκευτικούς προσανατολισμούς, διαμορφώνει ένα σύνολο από νόρμες για τη συμπεριφορά της νέας γενιάς» (Εισαγωγή στην Παιδαγωγική - Θεμελιώδη προβλήματα της Παιδαγωγικής Επιστήμης -, Θεσσαλονίκη⁶ 2000, σσ. 47-48). Ο Γ. Κρουσταλάκης γράφει: «Η Παιδαγωγική... πρέπει να θεμελιώνει το αντικείμενό της, την αγωγή, πάνω στις αρχές της εθνικής πατριόσφαιρας κάθε λαού, ενώ παράλληλα πρέπει να παρακολουθεί, να αξιολογεί, να προβάλλει και να αξιοποιεί δημιουργικά τις σύγχρονες τάσεις και τα διάφορα στοι-

➤ Να θέτει σε πρώτη προτεραιότητα την ηθική καλλιέργεια του μαθητή, συμβάλλοντας στην ανάδειξη του Οικουμενικού ανθρώπου, και παράλληλα στην ανάπτυξη της ιδιοπροσωπίας του μαθητή.

➤ Να στηρίζει την ηθική αγωγή των μαθητών στη δική μας ελληνορθόδοξη παράδοση και ζωή, η οποία κράτησε ζωντανό το γένος των Ελλήνων κατά την Οθωμανική δουλεία, να διατηρεί σήμερα ζωντανό τον εκτός των ελλαδικών ορίων ελληνισμό και να προσφέρει μοναδικές δυνατότητες καλλιέργειας του Οικουμενικού ανθρώπου.

Όμως στην πραγματικότητα φαίνεται να ζούμε σε μια εποχή που κατακλύζεται από έναν πλουραλισμό απόψεων που σχετίζονται με τις διάφορες τάσεις γύρω από το εκπαιδευτικό σύστημα και παράλληλα από προσπάθειες που προέρχονται από ανομοιογενείς δυνάμεις για ισοπέδωση δεσμών. Κάτι τέτοιο αιτιολογούν και τον προβληματισμό του Οικουμενικού Πατριάρχου Βαρδολομαίου, ο οποίος σημειώνει: «Κατά περίεργον τρόπον ακραίοι δεξιοί και ακραίοι αριστεροί συνέπεσαν εις την μήνιν και την εκστρατείαν μίσους εναντίον της Μητρός Εκκλησίας του Οικουμενικού Πατριαρχείου». Έτσι ο Οικουμενικός Πατριάρχης διερωτάται: «πώς συναντώνται τα δύο αυτά άκρα και συμπιπτουν εις τον πόλεμον κατά του κέντρου της Ορθοδοξίας»⁷. Ασφαλώς ο πόλεμος εναντίον των δεσμών, όπως η Εκκλησία, δεν περιορίζεται μόνο στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, ούτε προέρχεται μόνο από τα δύο πολιτικά άκρα. Στρέφεται ε-

χεία της κοινωνικής και πολιτιστικής εξέλιξης κάθε εποχής» (Διαπαιδαγώγηση - πορεία ζωής, Γ' έκδ., Αθήνα 1998, σ. 148). Ο Ι. Πυργιωτάκης αναφέρει: «Οι σκοποί της παιδείας περιγράφουν ιδεατές καταστάσεις προς τις οποίες οφείλει να προσανατολιζέται το επιθυμητό αποτέλεσμα του παιδαγωγικού ενεργήματος. Στις ιδεατές αυτές καταστάσεις είναι δυνατόν να εμπεριέχονται στοιχεία ιδεολογικο-πολιτισμικά και οικονομικο-κοινωνικά, καθώς και στοιχεία που αφορούν τον ίδιο τον μαθητή και την ψυχσωματική συγκρότησή της προσωπικότητάς του... Πολλοί παιδαγωγοί, παραδοσιακοί και νεότεροι φαίνεται να συμφωνούν σε αυτό. Έτσι, ο Γ. Παλαιολόγος, θέλοντας να επισημάνει την πολιτική χροιά των σκοπών της παιδείας, τονίζει ότι είναι διαφορετικός ο εκπαιδευτικός σκοπός στο (άλλοτε) κομμουνιστικό κράτος, διαφορετικός στο σοσιαλιστικό και διαφορετικός στο αστικό. Έτσι ερμηνεύεται κατά τον Μελανίτη γιατί κανείς από τους μέχρι σήμερα διατυπωμένους σκοπούς δεν έτυχε γενικής αποδοχής από την εποχή του ή από τις μετέπειτα εποχές» (Εισαγωγή στην Παιδαγωγική Επιστήμη, Αθήνα 1999, σσ. 338 - 341).

7. Εφημ. «Ελεύθερος Τύπος», 15.11.2005, σ. 16.

ναντίον ολοκλήρου της Ορθόδοξης Καθολικής Εκκλησίας και προέρχεται από ανθρώπους που φαίνεται πως ανήκουν σε διάφορες πολιτικές παρατάξεις και σ' άλλες ομάδες που ως στόχο έχουν να γίνει η Ελλάδα ένα άδρησκο κράτος.

Στο εκπαιδευτικό μας σύστημα, που, εκτός των άλλων, κλυδωνίζεται από την ανάληψη της επιστημονοσύνης του ορθολογισμού, παρατηρείται μια μονομέρεια, η οποία στοχεύει στην ασύμμετρη ανάπτυξη του μαθητή, αφού περιορίζεται στην καλλιέργεια μόνο της λογικής του. Η μονομέρεια αυτή συνδέεται και από την τάση καλλιέργειας στο μαθητή στάσεων και αξιών ξένων προς τη δική μας περιφέρουσα ατμόσφαιρα. Έτσι για παράδειγμα κάποιοι, «μικρότεροι» παιδαγωγοί, προκειμένου ίσως, κατά την προσωπική εκτίμηση, να εμποδίσουν, εάν χρειαστεί, από τη μετεκπαίδευση δασκάλους που αποδέχονται την ελληνορθόδοξη παράδοση και ζωή, τους ζητούν να απαντήσουν σε ερωτήσεις όπως: «Στην υποχρεωτική εκπαίδευση (Δημοτικό - Γυμνάσιο) και τη μεταυποχρεωτική (Λύκειο) διδάσκεται το <ομολογιακό> θρησκευτικό μάθημα. Διατυπώστε την άποψή σας για το βαθμό στον οποίο: α) υπηρετείται η συνταγματική επιταγή του πλουραλισμού και της αντικειμενικότητας στο δημόσιο σχολείο; και β) το συγκεκριμένο μάθημα μπορεί να συμβάλει στην κατανόηση της πολυπολιτισμικής μιας πολυθρησκευτικής - πολυπολιτισμικής κοινωνίας». Ασφαλώς εμείς σε τέτοια προγράμματα μετεκπαίδευσης των δασκάλων και των καθηγητών δεν έχουμε θέση. Οι εν λόγω υπεύθυνοι στο χώρο της εκπαίδευσης δε θέλουν τα σημερινά σχολεία να αποτελούν συνέχεια των σχολείων του αγίου Κοσμά του Αιτωλού.

Οι παραπάνω ξεχνούν ή δε θέλουν να θυμούνται ότι οι νεοέλληνες είμαστε απόγονοι των ραγιαδών. Οι αγωνιστές προπάτορές μας «περιήλθον... θλιβόμενοι, κακουχούμενοι... εν ερημίαις πλανώμενοι και όρεσι και σπηλαίοις και ταις οπαίς της γης»⁸, προτιμώντας τον σταυρό και τη θυσία παρά την άνετη ζωή με το να τουρκέψουν. Αδυνατούν μάλιστα να συνειδητοποιήσουν πως η Εκκλησία έσωσε και τη γλώσσα και το γένος και πως ηθικά δεν μπορούν όσοι χρησιμοποιούν την ελληνική γλώσσα να στρέφονται εναντίον της Ορθόδοξης Καθολικής Εκκλησίας, ζητώντας, εκτός των άλλων, την

8. Εβρ. 11,37.

απομάκρυνση των εικόνων και τον ελληνορθόδοξο αποχρωματισμό του δημόσιου σχολείου.

Οι ραγιάδες προπάτορές μας βίωσαν στη ζωή τους αυτό που αργότερα ο ιστορικός Κωνσταντίνος Παπαρηγόπουλος διαπίστωσε, ότι δηλαδή, «το ελληνικόν έθνος δεν διέσωσε την ιστορικήν αυτού αξίαν, ειμή δια της μετά του Χριστιανισμού συμμαχίας»⁹. Αλλά και όσα στοχαστικά ο Holzner γράφει, όταν, μεταξύ των άλλων, σημειώνει: «Ποιος άραγε θα μπορούσε να φαντασθή μετά την ομιλία του Αποστόλου Παύλου στον Αρειο Πάγο, ότι ακριβώς αυτή η νέα θρησκεία που ο Παύλος εκήρυττε στους Αθηναίους θα ήταν - με το πέρασμα των αιώνων - το μοναδικό παλλάδιο που οι Έλληνες θα του χρωστούσαν την ιστορία του έθνους των, της φιλολογίας των και της γλώσσας των!»¹⁰. Η πολεμούμενη σήμερα Ορθόδοξη Καθολική Εκκλησία συγκρατεί τους Έλληνες που βρίσκονται στον εκτός της Ελλάδος χώρο και οι οποίοι αποτελούν σε πληθυσμό μια δεύτερη Ελλάδα. Χάρη στην Εκκλησία οι όπου γης Έλληνες δεύτερης και τρίτης γενιάς εξακολουθούν να διατηρούν την ελληνική αυτοσυνειδησία τους. Χωρίς την Εκκλησία δεν μπορεί κανείς να φανταστεί την ύπαρξη εκτός των ελλαδικών συνόρων ζωντανού ελληνισμού.

Βέβαια υπάρχουν και κάποιοι άλλοι, προερχόμενοι από διαφορετικούς κομματικούς ή άλλους ιδεολογικούς χώρους,, οι οποίοι υποστηρίζοντας την εξέλιξη του κόσμου με ιλιγγιώδεις ρυθμούς, πιστεύουν πως φέρουν την υποχρέωση να συμβάλουν με ρεαλιστικές, σύμφωνα με τη δική τους κρίση, προτάσεις στην προσαρμογή απηρηχημένων δεσμών, έστω και αν αυτοί κράτησαν για πάνω από δύο χιλιάδες χρόνια ζωντανό το γένος μας. Έτσι, επειδή, κατά την άποψή τους, τα δεδομένα έχουν ανατραπεί την τελευταία 15ετία με το μεταναστευτικό ρεύμα που άλλαξε την όψη της ελληνικής κοινωνίας, με αποτέλεσμα να μην έχουμε μια μονοπολιτιστική και θρησκευτικά ομοιογενή κοινωνία, αλλά μια πολυπολιτισμική και θρησκευτικά διαφοροποιημένη κοινωνία, κρίνεται, κατ' αυτούς απαραίτητο να οδηγηθούμε σ' ένα άδρησκο κράτος. Δεν μπαίνουν όμως στον κόπο να εξετάσουν την πολυπολιτισμικότητα σε σχέση με τη γλώσσα.

9. Βλ. Κ. Παπαρηγόπουλου, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. Β', α.ε., σ. 316.

10. J. Holzner, *Ο Παύλος*, μετ. Ιερωνύμου Κοτσώνη, Αθήναι 21952, σ. 236.

Συγκεκριμένα, αφού ο πολιτισμός εκφράζεται κυρίως μέσα από τη γλώσσα, ίσως να κρίνεται σκόπιμο να διδάσκονται στους μαθητές ισότιμα και ισόκυρα όλες οι γλώσσες των ομάδων των μεταναστών, να αποτελούν δίπλα στην ελληνική ισότιμα όργανα επικοινωνίας. Δυστυχώς οι ενταγμένοι στην αυτοπροσδιοριζόμενη «Ένωση για τα δικαιώματα του Ανθρώπου και του Πολίτη»¹¹, η οποία ένωση διεκδικεί το ρόλο της προστάτιδας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δεν καταλαβαίνουν πως «χρυσώνουμε το χάπι», όταν απλά μιλούμε για πολυπολιτισμική κοινωνία. Στην πραγματικότητα έχουμε μια πολυφυλετική κοινωνία. Έτσι για παράδειγμα, εάν ανοίξουν, όπως κάποιοι υποστηρίζουν, κρατικά σχολεία για τα παιδιά των Αλβανών μεταναστών¹², γιατί να μην ανοίξουν κρατικά σχολεία και για τα παιδιά άλλων ομάδων μεταναστών; Εδώ είναι ανάγκη να τονιστεί και το εξής: Κατά κανόνα η μειονότητα, τα μέλη της οποίας επιδεικνύουν σταθερή συμπεριφορά, έχει ως αποτέλεσμα να δημιουργεί γνωστική σύγκρουση με την πλειοψηφία. Η εν λόγω σύγκρουση, κατά έμμεσο τρόπο, έστω και χρονικά καθυστερημένο, δημιουργεί μονιμότερη αλλαγή υπέρ της άποψης του απορρέοντος από τη μειονότητα μηνύματος. Παράλληλα είναι απαραίτητο να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι πλειοψηφικές πηγές επιρροής οδηγούν τα μέλη τους σε παθητική αποδοχή των απόψεων. Αυτό όμως έχει ως αποτέλεσμα την ενδοτικότητα. Αντίθετα οι μειονοτικές πηγές επιρροής οδηγούν τα άτομα σε ενεργητική επεξεργασία των απόψεων, συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτό στη μεταστροφή άλλων ομάδων ή μεμονωμένων ατόμων. Έτσι παρατηρούμε:

➤ Χριστιανικές κοινότητες να παρουσιάζουν «εκπτώσεις» ως προς τη χριστιανική πίστη και ζωή, δυσιάζοντας τις περισσότερες φορές πολλά για να μη χάσουν τη δύναμή τους.

➤ Μουσουλμανικές κοινότητες να αγωνίζονται για την εξάλειψη και τον αφανισμό όλων των «απίστων» του πλανήτη.

11. Βλ. σχετική πρόταση Νόμου από την «Ελληνική ένωση για τα ανθρώπινα δικαιώματα», Προς τον Πρόεδρο της Βουλής των Ελλήνων, Περιοδ. «Αστήρ της Ανατολής», Νοέμβριος 2005. σσ. 303-309.

12. Βλ. Εφ.μ. «Απογευματινή», 17.10.2005. σ. 18.

Η θέση της Ορθόδοξης χριστιανικής αγωγής, ειδικότερα μέσα από το μάθημα των Θρησκευτικών στα σχολεία, συνεξετάζεται και με το σύγχρονο φαινόμενο της «επιστροφής της θρησκείας» στην κοινωνία. Ο μουσουλμανικός κυρίως φονταμενταλισμός που ασκεί μεγάλη επιρροή στην κοινωνία, καθώς επίσης και οι διάφορες αιρέσεις αποτελούν σοβαρότατο κίνδυνο για το ανθρώπινο πρόσωπο και την κοινωνία καθώς χαρακτηρίζονται από αδιαφάνεια, πλήρη υποταγή στον αρχηγό, ανηθικότητα και παραγωγή πολιτικής παθητικότητας. Ανάλογη είναι και η προσπάθεια που ενισχύεται από κέντρα εξουσίας που επιδιώκουν:

- Να οδηγήσουν τους ανθρώπους σε καταστάσεις παθητικότητας και αλλοτρίωσης με την έκπτωση των αξιών.
- Να προβάλουν ως «αξίες» καταστάσεις που παραμορφώνουν την ανθρώπινη ύπαρξη, όπως λ.χ. τον ευδαιμονισμό και τον καταναλωτισμό και πρότυπα προς μίμηση ανθρώπους αμφιδόλου ηθικής υπόστασης.
- Να αμβλύνουν την ιστορική συνείδηση των λαών.
- Να αλλοιώσουν το θρησκευτικό - εκκλησιαστικό φρόνημα των ανθρώπων.
- Να καλλιεργούν τον συγκρητισμό, που αποτελεί το χωνευτήρι των θρησκειών, και μάλιστα μέσα από συναινετικές διαδικασίες.

Παρότι σήμερα ο παιδαγωγικός προβληματισμός στρέφεται στο με ποιες προοπτικές καλείται ο σύγχρονος άνθρωπος να δει τον κόσμο, πώς δηλαδή θα μπορέσει να αποκτήσει οικουμενική συνείδηση, να γίνει, όπως σημειώνεται στη Θεία Λειτουργία των «Αποστολικών Διαταγών», «κοσμοπολίτης»¹³, στον δικό μας ελληνορθόδοξο χώρο και συγκεκριμένα στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση, κάποιοι επιζήτησαν και επιζητούν, για την ικανοποίηση των δικών τους συμφερόντων, την απομάκρυνση της ελληνορθόδοξης παράδοσης και ζωής, η οποία εγγυάται την καλλιέργεια του Οικουμενικού ανθρώπου¹⁴, από τα Προγράμματα μάθησης (Αναλυτικά προγράμματα). Έτσι αναπτύσσεται μια μεθοδευμένη αμφισβήτηση της αξίας της

13. Ι. Φουντούλη, *Θεία λειτουργία «των Αποστολικών Διαταγών»*, (κείμενα Λειτουργικής 13), Θεσσαλονίκη 1978, σ. 43.

14. Βλ. Ι. Κογκούλη, *Εισαγωγή...*, σ. 158.

και, παράλληλα, μια συστηματική τάση για τον μη προβληματισμό των μαθητών πάνω σε υπαρξιακά προβλήματα και ερωτήματα, όπως: Θεός, άνθρωπος, κόσμος, ζωή, έρωτας, θάνατος με βάση τα ισχύοντα στη δική μας περιρρέουσα ατμόσφαιρα. Οι διαφωνούντες με τη διαπαιδαγώγηση των μαθητών στο: «ποιος είναι ο άνθρωπος και προς τα πού πορεύεται» και μάλιστα στο πλαίσιο μιας Οικουμενικής Παιδείας, η οποία να απορρέει από τη δική μας ελληνορθόδοξη παράδοση και ζωή, χρησιμοποιούν διάφορα επιχειρήματα που μια ήρεμη και νηφάλια ανάλυση τα ανατρέπει ριζικά.

Αρχικά, η αντίληψη πως η ελληνορθόδοξη παράδοση αποτελεί «φολλκλόρ τουριστικού τύπου» ή «άχρηστο βάρος στην ουσία της χώρας μας»¹⁵ ανατρέπεται καθώς Ελληνικότητα και Ορθοδοξία αποτελούν παγκόσμιο και οικουμενικό στοιχείο που απαρτίζουν την συνεκτική δύναμη του γένους μας. Κάποιοι άλλοι υποστηρίζουν πως η προσφερόμενη μέσα από το μάθημα των Θρησκευτικών ελληνορθόδοξη παράδοση και ζωή δεν πρέπει να αποτελεί «κατήχηση». Η παραπάνω θέση δηλώνει πως οι υποστηρικτές της, εκτός από την ηθελημένη ή αδέλητη άγνοια των προσανατολισμών της Ορθόδοξης χριστιανικής αγωγής, στους προσανατολισμούς της οποίας οι υπαρξιακές διαστάσεις είναι η αυτογνωσία, η φιλοθεΐα, η φιλανθρωπία και η ορδή αξιοποίηση της κτίσης, δεν γνωρίζουν την πραγματική έννοια της λέξεως «κατήχηση» που σημαίνει ηχώ δυνατά, κάνω να ακουστούν ήχοι που δεν ακούγονται πάντα καλά. Η κατήχηση αποτελεί άμεση διδασκαλία με βάση την ακρόαση και τον ζωντανό λόγο. Τόσο στην ενοριακή κατήχηση όσο και στη σχολική τάξη πληροφορούμε τα παιδιά από την ελληνορθόδοξη παράδοση με επιστημονικά τεκμηριωμένες γνώσεις. Διδάσκουμε κατ' επέκταση από την πίστη και τη ζωή με απώτερο σκοπό την υποβοήθηση στην καλλιέργεια του Οικουμενικού ανθρώπου.

Από κάποιους προτάθηκε η μέσα από τη διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών προσφερόμενη ελληνορθόδοξη πίστη και ζωή, με επιλεγμένα κείμενα ή με την εμμονή στον τονισμό του πολιτισμικού στοιχείου του μαθήματος. Όμως η μύηση του μαθη-

15. Βλ. Η. Γιόκαρη, «Ορθοδοξία και πολιτισμός - ετερονομία και απουσία σκέψης», Εφημ. «Ελευθεροτυπία», 1.9. 2002.

τή στην πολιτιστική του ταυτότητα, ξεκομμένη από κοσμοθεωρία της περιρρέουσας ατμόσφαιρας και την με βάση αυτή οικείωση της ερμηνείας του κόσμου, ελλοχεύει τον κίνδυνο της προβολής του στατικού μόνο και όχι του δυναμικού χαρακτήρα της ελληνορθόδοξης παράδοσής μας. Έτσι, η προσφερόμενη μέσα από το μάθημα των Θρησκευτικών Ορθόδοξη χριστιανική αγωγή δεν αποτελεί σε καμία περίπτωση απολογία υπέρ της ελληνορθόδοξης πίστης και ζωής, αλλά πληροφόρηση και γνώση αυτής.

Ασφαλώς όσοι θα αντιστρατευτούν στην ηθική διαπαιδαγώγηση του μαθητή στο χώρο του σύγχρονου σχολείου μάλλον δε θα πείσουν κανέναν. Και δεν είναι μόνο απαραίτητη η ηθική αγωγή, για να ευαισθητοποιήσει το μαθητή πάνω στα μεγάλα προβλήματα της ανθρωπότητας, όπως οι διεθνείς εντάσεις και συγκρούσεις, η παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ο ρατσισμός, η καταστροφή του οικοσυστήματος, τα διάφορα κοινωνικά προβλήματα, όπως το AIDS, αλλά και η από μέρους του μαθητή τοποθέτηση απέναντι στον εαυτό του και την ανάδειξή του σε πρόσωπο. Στο σημείο αυτό είναι ανάγκη να τονιστεί το ακόλουθο και μάλιστα σε σχέση με το σεβασμό της ετερότητας των άλλων. Για να δημιουργήσει κάποιος κοινωνικούς δεσμούς με τον άλλο, τον διαφορετικό, είναι ανάγκη να συνειδητοποιήσει ο ίδιος ποιος είναι. Γνωρίζοντας ή μάλλον βιώνοντας ο άνθρωπος τη δική του ταυτότητα και έχοντας υπόψη την ιδιαιτερότητά του, μπορεί να ενδιαφερθεί για το ποιος είναι ο άλλος, ποια είναι η ταυτότητά του, ποια πράγματα αρέσουν σ' αυτόν, τι εκτιμάει ο ίδιος, τι θεωρεί όσιο και ιερό. Ανάλογη στάση θα περιμένει και από τον άλλο, προκειμένου να εξασφαλιστεί ειρηνική συνύπαρξη, σύμφιξη κοινωνικών δεσμών, κοινωνική συνοχή.

Ο απόστολος Παύλος γράφει: «Νεκρώσατε.. τα μέλη υμών... πορνείαν, ακαθαρσίαν πάθος,, επιθυμίαν κακήν, και την πλεονεξίαν... νυνί δε απόθεσθε... τα πάντα, οργήν θυμόν, κακίαν, βλασφημίαν, αισχρολογίαν εκ του στόματος υμών, μη ψεύδεσθε εις αλλήλους...»¹⁶. Στην ακολουθία των Προηγιασμένων δώρων του αγίου Ιακώβου του Αδελφοδέου ο ιερέυς εύχεται: «αγίασον, δέσποτα, και τας ημετέρας ψυχάς και τα σώματα και τα πνεύματα και ψηλάφησον τας διανοίας και ανάκρινον

16. Κολ. 3, 5-9.

τας συνειδήσεις και έκβαλε ἀφ' ἡμῶν πάσαν ἔννοιαν πονηράν, πάντα λογισμὸν ἀσελγή, πάσαν ἐπιθυμίαν και ἐνδύμησιν ἀισχυράν, πάντα λόγον ἀπρεπή, πάντα φθόνον, τύφον και υπόκρισιν, παν ψεύδος, πάντα δόλον, πάντα περισπασμὸν βιοτικόν, πάσαν κενοδοξίαν, πάσαν κακίαν, πάντα θυμὸν, πάσαν οργήν, πάσαν μνησικακίαν, πάσαν βλασφημίαν, πάσαν ραθυμίαν, πάσαν κίνησιν σαρκός τε και πνεύματος ἀπηλλο-τριωμένην του θελήματος της αγιότητός σου»¹⁷. Το πρόβλημα στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι εάν δεχόμαστε πως στον κάθε άνθρωπο υπάρχουν κακές πλευρές του εαυτού του και ποιες είναι αυτές. Εάν συμφωνήσουμε στην ύπαρξή τους και στην οριοθέτησή τους, τότε καλούμαστε να εξετάσουμε πώς θα βοηθηθεί ο μαθητής και γενικά το παιδί, και ιδιαίτερα ο νέος, να μην ενδίδει στις κακές πλευρές του εαυτού του. Πώς επίσης θα αντιμετωπιστεί ο κάθε νέος με βάση τις δικές του ιδιαιτερότητες; Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η παραβολή του Ασώτου ή μάλλον του αγαπώντος πατέρα, η οποία τόσο ως προς τη μορφή της όσο και ως προς το περιεχόμενό της ανήκει στα αριστουργήματα της παγκόσμιας λογοτεχνίας¹⁸ και όπου ο πατέρας της παραβολής έχει δύο γιους με διαφορετικά προβλήματα ο καθένας. Ο μικρότερος, φέροντας βαρέως την κηδεμονία του πατέρα, ζητάει την αποδέσμευσή του από την παρουσία του, του μιλάει με αυθάδεια και αξιώνει επιτακτικά το μερίδιο της περιουσίας του. Ο πρεσβύτερος γιος διαμαρτύρεται για την υποδοχή, την αποκατάσταση του αδελφού του και κατηγορεί τον πατέρα του¹⁹.

Σε σχέση με τη σύνταξη των Προγραμμάτων μάθησης (Αναλυτικών Προγραμμάτων) σημαντικό στοιχείο αποτελεί ο ορισμός των σκοπών και του περιεχομένου κάθε μαθήματος. Στο σχολείο καλλιεργείται η αυτογνωσία και γενικά η συνείδηση των μαθητών και αριανών πολιτών, αφού μέσα από τα διδασκόμενα σ' αυτό μαθήματα προβάλλονται συγκεκριμένα συστήματα ιδεών και αξιών. Στο χώρο

17. Ι. Φουντούλη, *Λειτουργία Προηγιασμένων Δώρων Ιακώβου του Αδελφοδέου*, Θεσσαλονίκη 1979, σ. 56.

18. Βλ. Γ. Τσανανά, *Η παραβολή του σπλαχνικού πατέρα (του «ασώτου»)*, Μια νεότερη προσέγγισή της για τη διδακτική πράξη στο σχολείο, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 4.

19. Βλ. λεπτ. Ι. Κογκούλη, *Ο Εκκλησιασμός των μαθητών - Συμβολή στη λατρευτική αγωγή*, Θεσσαλονίκη 22005, σσ. 208-210.

της σχολικής τάξης επιτελούνται μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα οι ζυμώσεις στο κοινωνικό «γίγνεσθαι». Έτσι, λαμβάνοντας υπόψη το τρίπτυχο, στο οποίο στηρίζεται η διαμόρφωση των Προγραμμάτων μάθησης (Αναλυτικών Προγραμμάτων), μαθητής - κοινωνία / πολιτισμός, - επιστήμη ως προς τη δική μας περιρρέουσα ατμόσφαιρα και τις επιδιωκόμενες μεσοπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες ζυμώσεις στο δικό μας κοινωνικό «γίγνεσθαι», χρειάζεται να ξεκαθαρίσουμε τη στάση μας ως προς τον ακόλουθο προβληματισμό:

➤ Θα προσφέρουμε στους μαθητές μας κίνητρα, ώστε να δελήσουν να βγάλουν από πάνω τους τον παλαιό εαυτό τους και να ντυθούν, κατά τον απόστολο Παύλο, τον νέο, «τον ανακαινούμενον εις επίγνωσιν κατ' εικόνα του κτίσαντος αυτόν, όπου ουκ ένι Έλλην και Ιουδαίος, περιτομή και ακροβυστία, βάρβαρος, Σκύθης, δούλος,, ελεύθερος,, αλλά τα πάντα και εν πάσι Χριστός»²⁰;

➤ Θα βοηθήσουμε τους μαθητές, ώστε να ευαισθητοποιηθούν στο να δελήσουν να αποκτήσουν «χρηστότητα, ταπεινοφροσύνην, πραότητα, μακροθυμίαν, ανεχόμενοι αλλήλων και χαριζόμενοι εαυτοίς, εάν τις προς τινα έχη μομφήν»²¹;

➤ Θα συμβάλουμε στο πλαίσιο της ηθικής καλλιέργειας, ώστε οι μαθητές να δελήσουν να αγωνιστούν προκειμένου να αποκτήσουν «την αγάπην, ήτις εστί σύνδεσμος της τελειότητας»²²;

➤ Θα προβληματίσουμε τους νέους για το νόημα που έχει «η ειρήνη του Θεού»²³ στη ζωή του κάθε ανθρώπου;

Τα Προγράμματα μάθησης (Αναλυτικά Προγράμματα) που υλοποιούνται στο χώρο του σχολείου δεν είναι δυνατό να καλύπτουν την προσφορά στους μαθητές εξειδικευμένων γνώσεων, οι οποίες να προσφέρουν στους μαθητές τις προϋποθέσεις για ένα αξιολογο υπόβαθρο στον παραγωγικό μηχανισμό μιας κοινωνίας, αλλά να συμβάλουν στη δημιουργία πολιτών που θα σέβονται τον εαυτό τους, τους άλλους, την κτίση και θα προάγουν την ομαλή κοινωνική συμβίωση και τη δημοκρατική κοινωνία. Η μέσω των Προγραμμάτων μάθησης

20. Κολ. 5, 10-11.

21. Κολ. 5, 12-13.

22. Κολ. 5, 14.

23. Κολ. 5, 15.

(Αναλυτικών Προγραμμάτων) παραγκώνιση της ηθικής καλλιέργειας των μαθητών και η έμφαση στον γνωστικό τομέα, δημιουργεί ανθρώπους ανταγωνιστικούς, οι οποίοι μέσα σε χαμηλά οικονομικούς όρους εμφανίζουν φαινόμενα χαμηλής αυτοεκτίμησης και επιθετικότητας. Οι καταστάσεις αυτές οδηγούν σε κοινωνικές κρίσεις.

Οι σκοποί και το περιεχόμενο της Ορθόδοξης χριστιανικής αγωγής, η οποία στο χώρο του σχολείου υλοποιείται πρωτίστως με το μάθημα των Θρησκευτικών, αλλά και με μαθήματα των οποίων το περιεχόμενο κρίνεται ως αξιολογικό, ανταποκρινόμενο στη δική μας περιρρέουσα ατμόσφαιρα, και η οποία προσφέρει τις μοναδικές δυνατότητες στην ανάπτυξη της Οικουμενικής Παιδείας, στηρίζεται στον ακόλουθο προβληματισμό, που απορρέει από την ανάδειξη του κάθε ανθρώπου ως προσώπου. Αν στον Ελληνισμό «ο άνθρωπος θείας μετέσχε μοίρας»²⁴, για το Χριστιανισμό, είναι «Θεός κεκελευσμένος»²⁵, ο «ηλαττωμένος βραχύ τι παρ' αγγέλους», «δόξη και τιμή εστεφανωμένος»²⁶, ο «επόπτης.....της ωρισμένης κτίσεως και μύστης της νοουμένης»²⁷, αυτός «ω και φύσεως εκοινωνήσεν ο Θεός»²⁸. Έτσι ο άνθρωπος καλείται «Θεώ συγγενέσθαι και τω ακραιφνεστάτω φωτί κραδήναι»²⁹, να γίνει «τέλειος εν Χριστώ»³⁰, ν' αποκτήσει «νουν Χριστού»³¹, «καρδίαν Χριστού ....»³², να ενωθεί με το Χριστό και να γίνει «ζώνων...θεούμενον»³³ σύμφωνα με την εντολή του Θεού «άγιοι γίνεσθε, ότι εγώ άγιός ειμι»³⁴. Κατά συνέπεια, ο προσανατολισμός

24. Πλάτ. Πρωτ. 322 Α.

25. Γρηγορίου Θεολόγου, *Εις τον Μέγαν Βασίλειον, Επίσκοπον Καισαρείας Καππαδοκίας, Επιτάφιος*, PG 36, 560Α.

26. Ψαλμ. 8, 6.

27. Γρηγορίου Θεολόγου, *Εις τα Θεοφάνεια, Λόγος ΛΗ*, PG 36, 324.

28. Νικολάου Καβάσιλα, *Εις την Θεϊαν Λειτουργίαν και περί της εν Χριστώ ζωής* ΕΠΕ, 22, 524.

29. Γρηγορίου Ναζιανζηνού, *Εις τον Μ. Αθανάσιον* (ΚΑ), ΒΕΠΕΣ 59, 149, 2.

30. Κολ. 1, 28.

31. Α΄ Κορ. 2, 16.

32. Εφέσ. 3, 13.

33. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος 45, Εις το άγιον Πάσχα*, PG 36, 632 ΑΒ.

Βλ. και Π. Νέλλα, *Ζώνων θεούμενον, προοπτικές για μια ορθόδοξη κατανόηση του ανθρώπου*, Αθήνα 1979, σ. 29,

34. Α΄ Πέτρ. 1, 16.

της Ορθόδοξης χριστιανικής αγωγής δεν είναι ούτε ανθρωποκεντρικός, ούτε θεοκεντρικός, αλλά θεανθρωποκεντρικός.

Ο εν λόγω προβληματισμός φανερώνει πως στην ορθόδοξη παράδοση και ζωή έχουμε την ενσαρκωμένη παιδεία και όχι μια παιδεία που να στηρίζεται σε κάποιες θεωρητικές αρχές. Η ενσαρκωμένη παιδεία ενατενίζει το όλον. Αγκαλιάζει ολόκληρη τη ζωή, σε όλες της τις διαστάσεις. Συγκεκριμένα, εφόσον «ο Λόγος σάρξ εγένετο»³⁵, στο πρόσωπο του Θεανθρώπου η παιδεία αποκτά προσωπική υπόσταση. Σκοπός της είναι η φανέρωση του προσώπου και περιεχόμενό της το πρόσωπο του Λόγου και της αληθείας.

Εάν στο χώρο του σχολείου η προσπάθεια τείνει στην υποβοήθηση του μαθητή στην ολόπλευρη ανάπτυξη της προσωπικότητάς του, αυτό δηλώνει την μέσω των σκοπών και των περιεχομένων των Προγραμμάτων μάθησης (Αναλυτικών Προγραμμάτων) υποχρέωση παροχής σ' αυτό βοήθειας, ώστε ο ίδιος να κατανοήσει τη σημασία που έχει για τη ζωή η αρμονική ενότητα του ανθρώπου κατακόρυφα με το Θεό και οριζόντια με τον εαυτό του, το συνάνθρωπο και ολόκληρη την κτίση³⁶. Η εν λόγω υποβοήθηση του μαθητή αποσκοπεί να συνειδητοποιήσει τη μοναδικότητά του ως προσώπου, η οποία βρίσκεται σε απόλυτη ενότητα με τα άλλα πρόσωπα και τις άλλες υπάρξεις. Έτσι, δραστηριοποιούμενη η Ορθόδοξη χριστιανική αγωγή στο πεδίο Θεός, άνθρωπος, συνάνθρωπος, κτίση, αποφεύγει τις ποικίλες μονομέρειες που παρουσιάζονται στο χώρο γενικότερα της εκπαίδευσης. Κατά συνέπεια, η Ορθόδοξη χριστιανική αγωγή πρέπει να αποσκοπεί στη δημιουργία προϋποθέσεων για την ανάπτυξη της κρίσης τους και την ολοκλήρωση της προσωπικότητάς τους. Όλη αυτή η διαδικασία δεν μπορεί να είναι ξεκομμένη από το περιβάλλον καθώς μέσα από τις εκπαιδευτικές διαδικασίες μεταδίδεται στα παιδιά πολιτισμός και γνώση. Με αυτά τα στοιχεία τα παιδιά αναπτύσσουν νέες δεξιότητες που τα εντάσσουν ως ολοκληρωμένες προσωπικότητες στη συγκεκριμένη κοινωνία.

Στη δική μας ελληνορθόδοξη περιφέρουσα ατμόσφαιρα το παιδί

35. *Ιω.* 1, 14.

36. Βλ. Γ. Μαντζαρίδη, *Χριστιανική Ηθική II*, Θεσσαλονίκη 2003. σ.

καλείται να αναπτυχθεί σε ολοκληρωμένη προσωπικότητα και σε πρόσωπο ελεύθερο, ευχαριστιακό, κοινωνικό και πορευόμενο σε διαρκή ωρίμανση (δηλαδή, γνήσια ελληνορθόδοξο). Στην ελληνορθόδοξη αγωγή, που είναι κατ' εξοχήν ανθρωπιστική, δεν δεχόμαστε να εκπαιδύσουμε τον μαθητή ως έναν τυφλό εκτελεστή ενός μελλοντικού επαγγέλματος, αφού στόχος της δεν είναι η απλή κατοχή κάποιου γνωστικού αντικειμένου, αλλά, όπως ήδη τονίστηκε, η συνάντηση και η κοινωνία με το Θεό, τον συνάνθρωπο και ολόκληρη την κτίση.

Βέβαια αυτό που ενοχλεί ιδιαίτερα τους εχθρούς της Ορθόδοξης χριστιανικής αγωγής είναι η κατακόρυφη διάστασή της, ενώ δεν εκφράζουν σημαντικές αντιρρήσεις για τον κοινωνικό χαρακτήρα της. Ενώ κάνουν λόγο για τις οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες, δε φαίνεται όμως να ασχολούνται ιδιαίτερα εάν οι σκοποί και τα περιεχόμενα των Προγραμμάτων μάθησης (Αναλυτικών Προγραμμάτων) αναφέρονται στο πρόβλημα των υπαρξιακών ανισοτήτων που κατά κόρον συναντιούνται στη ζωή και μάλιστα με βάση τα δεδομένα της δικής μας περιρρέουσας ατμόσφαιρας. Για παράδειγμα κάποιος στην ηλικία των ογδόντα ετών είναι υγιέστατος, ενώ κάποιος άλλος ασθενεί από τα δεκαπέντε και πεθαίνει. Κάποιος γεννιέται με πολλά φυσικά και σωματικά χαρίσματα, ενώ κάποιος άλλος καχεκτικός, λιγότερο εμφανίσιμος, ή με ελάχιστα πνευματικά таланτα. Εκτός όμως από αυτό ο κάθε άνθρωπος έρχεται αντιμέτωπος με το θάνατο, την αρρώστια, την απόρριψη, την ενοχή, την αγωνία μπροστά στην πραγματικότητα του θανάτου. Εδώ η Ορθόδοξη χριστιανική αγωγή προσφέρει με τους δικούς της διδακτικούς σκοπούς και τα δικά της περιεχόμενα τη δική της μαρτυρία με βάση την οποία νοηματοδοτεί τη ζωή του κτιστού ανθρώπου, αφού του προσφέρει όλες εκείνες τις προϋποθέσεις που τον βοηθούν να υπερβεί τη φθορά και το θάνατο και να αξιολογήσει τις φαινομενικές υπαρξιακές ανισότητες με βάση τη δυνατότητα πρόγευσης της Ανάστασης.

Ο παραπάνω προβληματισμός προσφέρει στη μέσω των Προγραμμάτων μάθησης (Αναλυτικών Προγραμμάτων) γνώση ένα διαφορετικό περιεχόμενο, αφού η ίδια από απλή εγκεφαλική κατάκτηση συγκεκριμένου περιεχομένου συμβάλλει στη συνάντηση και κοινωνία προσώπων με στόχο τη μεταμόρφωση του ανθρώπου. Έ-

τσι, η γνώση, μέσα από όλο τον ψυχρωματικό δυναμισμό του ανθρώπου και όχι μόνο τον εγκεφαλικό, γίνεται φορέας υπέρβασης κάθε νοησιαρχικής και δυαλιστικής τάσης και παράλληλα μέσο υπέρβασης κάθε τάσης αντικειμενοποίησης της αλήθειας με αποτέλεσμα ο άνθρωπος να βιώνει τις διαφορές όχι ως στοιχεία που οδηγούν στην εχθρότητα και την πόλωση, αλλά ως μέσο συνύπαρξης και συμφιλίωσης.

Επομένως, οι αντιπάθειες προς την ελληνορθόδοξη αγωγή, οι προσπάθειες εξοβελισμού των σκοπών και των περιεχομένων της από τα Προγράμματα μάθησης (Αναλυτικά Προγράμματα), καθώς επίσης και οι άδικες κατηγορίες για σε δήθεν δογματισμό και ιδεολογικό διαποτισμό οφείλονται σε στείρα πολεμική και δήθεν «εκσυγχρονιστικές» προσπάθειες. Η προσφερόμενη μέσα από το μάθημα των Θρησκευτικών και όχι μόνο Ορθόδοξη χριστιανική αγωγή, εμποτιζόμενη στα νάματα της ελληνορθόδοξης παράδοσης και ζωής που οι μαθητές ζουν στο περιβάλλον τους, μπορεί να τους βοηθήσει, ώστε να αναδειχτούν σε ελεύθερους και δυναμικούς ανθρώπους, ηθικά διαπαιδαγωγούμενους με δυνατότητες «προς οικείωσιν της αληθούς φιλοσοφίας, δηλονότι την επίγνωσιν του Θεού». Παράλληλα προσφέρεται στους μαθητές η δυνατότητα να βιώσουν πως η ανάπτυξη των ιδίων χαρισμάτων στοχεύει όχι σε απλά ατομικό όφελος, αλλά στην υπηρεσία της κοινωνίας και στην αρμονική συνύπαρξη των ανθρώπων. Μάλιστα, με βάση την παραβολή των ταλάντων, τα χαρίσματα, φυσικά ή επίκτητα, είναι δώρα Θεού, τα οποία ο καθένας τα αυξάνει και τα ξαναδωρίζει στο Θεό, το συνάνθρωπο, την χτίση, κατά το «τα σα εκ των σων σοι προσφέροντες κατά πάντα και διά πάντα»³⁷.

Η ανωτέρω θεώρηση της προσφερόμενης στους μαθητές Ορθόδοξης χριστιανικής αγωγής, ειδικότερα μέσα από τη διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών, καταρρίπτει τις κατηγορίες για επιχειρούμενο μέσα από αυτό δογματισμό. Στην πραγματικότητα, όμως, υπάρχει διαφορά χάωδης μεταξύ δογματικού και δογματιστή (ή καλύτερα δόγματος και δογματισμού). Ο δογματισμός είναι αρνητικό φαινόμενο κατά το οποίο το άτομο που χαρακτηρίζεται απ' αυτό πιστεύει πως μπορεί να κατανοήσει τα πάντα με τον ορθό λόγο και

37. Θεία λειτουργία του αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου.

η λογική δεν έχει όρια στη δυνατότητά της να εξηγεί τον κόσμο. Από την άλλη, το δόγμα στο χώρο της Εκκλησίας αποτελεί την έκφραση των βαθύτερων εμπειριών που αυτή ζει. Ο άνθρωπος στην ορθόδοξη παράδοση και ζωή δεν ακούει κάποια διδασκαλία για τον Χριστό, αλλά αισθάνεται τον ίδιο τον Χριστό να ομιλεί.

Οι σκοποί και τα περιεχόμενα της Ορθόδοξης χριστιανικής αγωγής, στηριγμένοι στις βαθύτερες εμπειρίες της εκκλησιαστικής ζωής, προσφέρει στους μαθητές δυνατότητες αντίστασης στη διαφθορά και στις εκτροπές, οι οποίες στο όνομα της «ελευθερίας» περιβάλλονται με νομική κάλυψη, όπως για παράδειγμα τελευταία η αναγνώριση από κάποια κράτη του γάμου μεταξύ ομοφυλοφίλων.

Γίνεται επομένως φανερό πως η Εκκλησία μεταδίδει την εμπειρία της στα μέλη της με το διδακτικό της έργο. Όμως, φροντίζει να αντιπαραβάλλεται αυτό με κάθε συγκεκριμένο χωροχρόνο. Η εποχή μας θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως περίοδος της δεύτερης νεωτερικότητας κατά τον F. Lyotard³⁸. Πέρασε πια η εποχή της νεωτερικότητας όπου επικρατούσαν οι μεγάλες αφηγήσεις (γερμανικός ιδεαλισμός, ευρωπαϊκός Διαφωτισμός, μαρξιστική θεωρία) και πέρασαμε στην εποχή της έκρηξης της επικοινωνίας (Ch. Zimmerli) και της παγκοσμιοποίησης της οικονομίας³⁹.

Η θεολογία συνδιαλεγόμενη με τη φιλοσοφία της ύστερης νεωτερικότητας μπορεί να επιστημάνει τα εξής: α) η ορθόδοξη πνευματική ζωή δεν αποτελεί ιδεολογία αλλά υπόσταση στην οποία καλείται να συμμετάσχει ο άνθρωπος β) ο ορθός λόγος δεν αποτελεί ένα είδος παντοδύναμης θεότητας αλλά αποτελεί μέρος της υπαρξιακής ενότητας του ανθρώπου. Ο νους, ο λόγος και οι αισθήσεις χωρίς το πάθος της ψυχής (κατά τον άγιο Νικόδημο τον αγιορείτη) μπορούν να δώσουν την αυθεντική όψη των πραγμάτων.

Με βάση τα παραπάνω, επαναπροσδιορίζεται η σημασία της προσφερόμενης, τόσο μέσω του μαθήματος των Θρησκευτικών όσο και εκείνων που φέρουν αξιολογικό προσανατολισμό, Ορθόδοξης χριστιανικής αγωγής και του πνευματικού πλούτου που μπορεί να δοθεί

38. J. Francois Lyotard, *Η μεταμοντέρνα κατάσταση*, (μετ.: Κ. Παπαγιώργης), Αθήνα 21993, σσ. 88 κ.ε.

39. U. Beck, *Was ist Globalisierung*, Frankfurt am Main 1997.

στους μαθητές. Οι μαθητές είναι δυνατό να οικειοποιηθούν τα εφόδια για την ανάγνωση της καθημερινής τους ζωής, της δυναμικής ανέλιξης της κοινωνίας και του ενδιαφέροντός τους για όλη τη ζωή στην οριζόντια και κατακόρυφή της διάσταση. Συμβάλλοντας στην ολοκλήρωση της προσωπικότητας των μαθητών, η Ορθόδοξη χριστιανική αγωγή προσφέρει σ' αυτούς τις προϋποθέσεις εκείνες που βοηθούν στην ανάδειξη της κάθε εργασίας όχι ως μέσου ικανοποίησης ατομικών αναγκών, αλλά ως λειτούργημα και διακονία του άλλου και ολόκληρης της κτίσης. Το ίδιο όχι μόνο δεν αποσπά τις διαφορές μεταξύ των ανθρώπων στο πλαίσιο μιας δήθεν αντιρατσιστικής ιδεολογίας (ο δούρειος ίππος της παγκοσμιοποίησης) αλλά αντίθετα τις προβάλλει ως εκφάνσεις της ιδιοπροσωπίας του συγκεκριμένου ανθρώπου και της κοινωνίας που αυτό ανήκει.

Επομένως, γίνεται άμεσα αντιληπτή μέσα από τη διεξοδική εξέταση της Ορθόδοξης χριστιανικής αγωγής σε όλες τις διαστάσεις της η αναγκαιότητά της. Η Ορθόδοξη χριστιανική αγωγή που προσφέρεται στους μαθητές στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση με το μάθημα των Θρησκευτικών, και όχι μόνο, αποπνέει, ή μάλλον οφείλει να αποπνέει, τον πνευματικό πλούτο της ελληνορθόδοξης παράδοσής μας απ' τον οποίο καλούνται να ομορφύνουν την ύπαρξή τους οι μαθητές όλων των βαθμίδων.

Η Ορθόδοξη χριστιανική αγωγή μπορεί να προσφέρει στην Παιδεία όλα εκείνα τα στοιχεία, τα οποία την καθιστούν Οικουμενική, μια παιδεία την οποία έχει ιδιαίτερα ανάγκη ο σύγχρονος άνθρωπος.